

Lietuvos diplomatų JAV pasitarimas Vašingtone 1943 m. spalio 25–26 d.

Dr. Juozas Skirius

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas

El. p. juozas.skirius@vdu.lt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1135-1757>

Anotacija. Lietuvos diplomatų JAV konfidencialus pasitarimas Vašingtone 1943 m. spalio 25–26 d. vyko tuo metu, kai Maskvos konferencijoje posėdžiavo sąjungininkių valstybių – JAV, Didžiosios Britanijos ir TSRS – užsienio reikalų ministrai. Lietuvių diplomatai aptarė bendrą tarptautinę padėtį, iškilusius iššūkius Lietuvai, pačių diplomatinių įstaigų neaiškų likimą ir pasiruošimą šelpiti lietuvių pabėgėlius Europoje ir tremtinius Sibire. Buvo priimti sprendimai. Tradiciškai dėmesio skirta ir bendradarbiavimui su JAV lietuvių organizacijomis, su kuriomis siekta veikti suderintai. Lietuvos atstovai Amerikoje įsipareigojo kooperuotis ir konsultuotis su JAV lietuvių politinėmis organizacijomis.

Esminiai žodžiai: Vašingtonas, konsulai, lietuvių diplomatai, Povilas Žadeikis, Jonas Budrys, Petras Daužvardis, Geraldas L. P. Grant-Suttie, Juozas Kajeckas, pasitarimas, lietuvių tremtiniai, JAV lietuviai.

Abstract. A confidential meeting of Lithuanian diplomats in the USA took place in Washington on October 25–26 1943, at the time when the foreign ministers of the allied countries – the USA, Great Britain and the USSR – were meeting at the Moscow Conference. The Lithuanian diplomats discussed the general international situation, the challenges facing Lithuania, the uncertain fate of the diplomatic institutions themselves, and preparations to help Lithuanian refugees in Europe and exiles in Siberia. Decisions were made. Traditionally, attention was also paid to cooperation with Lithuanian organizations in the United States, with

which it was sought to act in harmony. The representatives of Lithuania in America undertook to cooperate and consult with Lithuanian political organizations in the United States.

Keywords: *Washington, consuls, Lithuanian diplomats, Povilas Žadeikis, Jonas Budrys, Petras Daužvardis, Gerald L. P. Grant-Suttie, Juozas Kajeckas, meeting, Lithuanian exiles, Lithuanians in the USA.*

Įvadas

Lietuvos atstovai JAV (pasiuntinys ir konsulai) praktikavo bendrus susitikimus pasitarti einamaisiais ir iškilusiais svarbesniais klausimais. Tikslas – nustatyti savo bendrą poziciją to meto politiniais klausimais ir santykiuose su JAV lietuviais. Tiesa, tai nebuvo dažnas reiškinys. Susirinkti visiems vienoje vietoje Lietuvos atstovai pasistengdavo tik esant ypatingam atvejui – įvykus svarbiam politiniam įvykiui, kuris turėjo įtakos Lietuvos klausimui. Dažnesnius susitikimus stabdė diplomatų finansinis nepriteklus ir įtemptas darbo laikas savo atstovybėse.

Susitikimų posėdžių protokolai, kurie ilgai buvo įslaptinti ir neprieinami tyrinėtojų, yra svarbus dokumentas, atskleidžiantis Lietuvos diplomatų esmines nuostatas tam tikrais klausimais. Priimti nutarimai buvo privalomi jiems visiems. Tuose dokumentuose randama nemažai reikšmingų faktų ir svarbių įvykių interpretacijų. Ši medžiaga gali padėti istorikui susivokti tam tikruose analizuojamuose praeities reiškinuose, įvykiuose, laikotarpiuose, kurie svarbūs mūsų tautos istorijos procese. Tokios medžiagos viešinimas jau turi tradiciją, yra paskelbta keletas tokio pobūdžio protokolų¹.

Ne ką mažesnės svarbos protokolo nuorašas su grifu „konfidencialiai“ apie 1943 m. spalio 25–26 d. Vašingtone, Lietuvos pasiuntinybėje, įvykusį lietuvių diplomatų (Lietuvos pasiuntinio P. Žadeikio, Lietuvos generalinio konsulo Niujorke J. Budrio, Lietuvos konsulo Čikagoje P. Daužvardžio ir Lietuvos pasiuntinybės atašė J. Kajecko) pasitarimą saugomas *Lietuvos centriniame valstybės archyve* Lietuvos generalinio konsulato Niujorke fonde². Kaip žinoma, protokolo originalas turėtų būti Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone archyve, o nuorašai buvo duoti Lietuvos konsulams Niujorke ir Čikagoje. Dokumentas

¹ Konsulų konferencija Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone 9 ir 10 gruodžio 1939 m. (protokolas). *Amerikos lietuvių tarybos kūrimosi 1939–1941 metais atspindžiai dokumentuose ir spaudoje*. Sudarė Juozas Skirius ir Jonas Račkauskas. Chicago: LRSC, 1998, p. 60–66; SKIRIUS, Juozas. *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: LEU leidykla, 2016, p. 422–426; SKIRIUS, Juozas. Lietuvos diplomatinės tarnybos 1989 m. sausio 21–23 d. d. pasitarimas Vašingtone. *Istorija / History*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 77–92; SKIRIUS, Juozas. Lietuvos diplomatų pasitarimas Niujorke 1945 m. rugpjūčio 19–20 dienomis. *Istorija / History*, 2020, t. 120, Nr. 4, p. 103–112; SKIRIUS, Juozas. Lietuvos atstovų JAV pasitarimas 1941 m. kovo 13–14 d. *Istorija / History*, 2021, t. 121, Nr. 1, p. 4–39.

² Protokolas (nuorašas). *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 658, ap. 1, b. 104, l. 183–188.

geros būklės, be žymesnių pataisymų. Publikuojamas išlaikant jo autentiškumą, netaisant stiliaus. Siekiama išsaugoti užrašytą mintį.

Lietuvos diplomatus susitikti ir pasitarti Vašingtone, kiek galima suprasti iš dokumento, „išprovokavo“ 1943 m. spalio 18 – lapkričio 11 d. vykusį trečiąją Maskvos konferenciją. Ten įvyko dvylika susitikimų tarp Jungtinės Karalystės (Anthony Edenas), JAV (Cordellas Hullas) ir Sovietų Sąjungos (Viačeslavas Molotovas) užsienio reikalų ministrų, po kurių buvo priimtos *Maskvos deklaracijos* ir sukurta *Europos patariamoji komisija*. Per 1943 m. Maskvos konferenciją Sovietų Sąjunga pagaliau susitarė su JAV ir jų sąjungininkais sukurti pasaulinę organizaciją. Kinijos Respublikos ambasadorius Sovietų Sąjungoje Foo Ping-sheungas buvo pakviestas pasirašyti *Keturių tautų deklaraciją*³. Kiekvienas panašus didžiųjų valstybių vadovų susitikimas kėlė nerimą Lietuvos diplomatom, kad nebūtų pakeistas JAV nepripažinimas Baltijos šalių okupacijos. Iš dokumento matosi, kad Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis, prieš išvykstant į Maskvą JAV valstybės sekretoriui Cordellui Hullui, lankėsi Valstybės departamente ir įteikė dvi notas. Iš vietos valdininkų gavo patikinimą, kad „Amerikos nusistatymas linkui Lietuvos ir kitų Pabalčio valstybių nėra pasikeitęs ir kad Maskvos konferencijoje tuo reikalu jokių slaptų susitarimų ir sutarčių nebus“⁴. Tai, suprantama, kažkiek ramino Lietuvos diplomatus.

Iš susitikimo tarp Lietuvos atstovų pokalbių paaiškėja, jog Lietuvos diplomatų JAV ryšiai su Lietuvos veikėjais Europoje, išskyrus Londoną ir Berną, yra sudėtingi, karas trukdo keistis informacija sprendžiant Lietuvos klausimą. Reiškė viltį, kad, sąjungininkams įsitvirtinus Italijoje, pagaliau Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis Romoje, kurį pavadavo pasiuntinys dr. Jurgis Šaulys Šveicarijoje, galės pradėti vykdyti savo pareigas, gal net atskristi į JAV ir sutvirtinti ryšius tarp lietuvių veikėjų. Taigi, karas stipriai apribojo Lietuvos diplomatų kontaktus ir kartu jų suderinto bendro veikimo platesnes galimybes; iškildavo ir neaiškumų.

Dokumente nemažai vietos skirta ir Lietuvos garbės generaliniam konsului Geraldui L. P. Grant-Suttie, reziduojančiame Toronte. Būtina pažymėti, kad šis asmuo, išskyrus keletą užuominų apie jį, lietuvių istoriografijoje dar nėra sulaukęs deramo dėmesio. Kiek žinoma, šis svetimtautis nuoširdžiai ir atsakingai atstovavo Lietuvos reikalams Kanadoje 1937–1949 metais. Vienas iš epizodų, kurių pristatė konsulas P. Daužvardis, – kanadiečio konsulo susirūpinimas Lietuvos konsulato Toronte ateitimi, nes tuo metu jis pradėjo gauti iš Kanados užsienio reikalų ministerijos raštus, adresuotus Lietuvos konsulatui, bet skliausteliuose buvo įrašyta ir *Russia*. Dėl to jis keletą kartų protestavo, bet, anot jo, ir toliau kai kada raštai iš valdžios įstaigų ateina adresuojami, kaip ir anksčiau, o kai kada ir su priedėliu *Russia*⁵. Tai rodė, kad Kanados vyriausybė svyruoja Baltijos valstybių atžvilgiu, jos sferose atsiranda prosovietiška nusiteikusių valdininkų. Todėl

³ Maskvos konferencija. 1943 m. Prieiga per internetą: [https://hmn.wiki/lt/Moscow_Conference_\(1943\)](https://hmn.wiki/lt/Moscow_Conference_(1943)).

⁴ Protokolas (nuorašas). LCVA, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 183.

⁵ Ten pat, l. 184.

neatsitiktinai konsulas buvo atvykęs į Čikagą pas kolegą Lietuvos konsulą P. Daužvardį pasitarti, kokios pozicijos laikytis, jei iš esmės pasikeistų Kanados vyriausybės požiūris, kaip apsaugoti konsulate esamą archyvą. Tokia susidariusi neaiški padėtis su Lietuvos konsulatu Kanadoje kėlė Lietuvos diplomatų JAV susirūpinimą ir dėl savo perspektyvų. Buvo nuspręsta pasiruošti galbūt galimam artimiausioje ateityje kardinaliam JAV valdžios požiūrio į Baltijos valstybes pasikeitimui⁶.

Tradiciskai Lietuvos diplomatai aptarė ir JAV lietuvių padėtį, jų veiklą bei savo santykius su jų organizacijų vadovybėmis. Ką tik, t. y. 1943 m. rugsėjo 2–3 d., Pitsburge įvyko Amerikos lietuvių konferencija, kurioje buvo priimti svarbūs nutarimai ir vienas iš jų – organizuoti lietuvių tremtinių šelpimą bei kurti bendrą JAV lietuvių šalpos fondą⁷. Šalpos klausimas – viena svarbiausių problemų, tuo metu kilusių išeivijoje. Tuo pačiu šalpos klausimas jau buvo iškilęs ir Lietuvos diplomatams. Posėdyje pozityviai nuskambėjo P. Daužvardžio informacija, kad Čikagoje yra sudarytas išeivių, pirmiausia JAV lietuvių katalikų ir tautininkų, fondų koordinavimo komitetas ir kad fondų sujungimui pritaria pagrindinės JAV lietuvių politinės organizacijos – *Amerikos lietuvių taryba* ir *Lietuvai vaduoti sąjunga* (tautininkų), kurios pavaldume buvo JAV valdžios pripažintas *Lietuvių tautinis šalpos fondas* (Lithuanian National Relief Fond)⁸. Tai reiškė, kad JAV lietuvių politinės organizacijos gali rasti bendrą kalbą ir vieningai veikti. To labiausiai siekė Lietuvos diplomatai. Ir iš tiesų JAV lietuviams pavyko susitarti lietuvių tremtinių bendro šelpimo klausimu, nes tam reikėjo didžiulių piniginių išteklių, kurių be JAV valdžios paramos išeivija nebūtų sutelkusi. 1944 m. pradžioje po įtemptų derybų pavyko įkurti *Bendrajį Amerikos lietuvių šalpos fondą* (BALF)⁹, kuris buvo patvirtintas JAV vyriausybės.

Protokole fiksuojamas ir Lietuvos diplomatų palankus požiūris į *Amerikos lietuvių tarybos* valdybos pasiūlymą sudaryti koordinacijos komisiją iš įvairių JAV lietuvių organizacijų ir Lietuvos diplomatų JAV atstovo. Komisijos tikslas – kontaktuojant vieningai veikti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir lietuvių tremtinių globos klausimu. Protokole buvo aiškiai pabrėžtas tokios komisijos reikalingumas ir aiški Lietuvos atstovų pozicija: „Dviejų nuomonių tame klausime būti negali.“¹⁰ Tiesa, tokios nuostatos nuo pat 1940 m. laikėsi ir to siekė iš išeivijos vadų Lietuvos atstovai JAV, bandydami suvienyti jų veikimą. Įdomu pastebėti, kad siūlymą, ką reikėtų įtraukti į komisiją, posėdžio metu koregavo pasiuntinys P. Žadeikis. Jam nebuvo priimtinas *Amerikos lietuvių tarybos* pasiūlytas neseniai JAV įsikūrusios *Lietuvių tautos tarybos* kandidatas ir vietoj jo pasiuntinys pasiūlė įtraukti į komisiją po vieną atstovą iš organizacijų: *Lietuvos piliečių sąjungos*,

⁶ Ten pat, l. 184–185.

⁷ SKIRIUS, Juozas. Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo. *Oikos*, 2020, Nr. 1 (29), p. 68.

⁸ Protokolas (nuorašas). *LCVA*, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 186–187.

⁹ Plačiau žr.: SKIRIUS, Juozas. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos. *Oikos*, 2021, Nr. 1(31), p. 73–90.

¹⁰ Protokolas (nuorašas). *LCVA*, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 185.

Lietuvai vaduoti sąjungos ir BALF¹¹. Reikia priminti, kad *Lietuvių tautos taryba* bandė atstovauti Lietuvos piliečiams JAV ir pretendavo tapti Lietuvos vyriausybe užsienyje. Tiesa, tai nebuvo gausi ar įtakinga organizacija. Jos vadovybės branduolį sudarė nuo 1940 m. atvykę keliolika Lietuvos veikėjų. Nors ją stipriai palaikė *Amerikos lietuvių taryba*, jos siekiams nepritarė Lietuvos diplomatai, prezidentas Antanas Smetona, JAV lietuvių tautininkų organizacijos. Organizacijos veikla nepajėgė plačiau išsivystyti ir jau 1944 m. sunyko¹². Iš protokolo matosi, kad P. Žadeikis bando telkti į JAV lietuvių bendrus junginius konkuruojančias, bet įtakingas organizacijas, kaip *Amerikos lietuvių taryba*, ir JAV lietuvių tautininkų organizacijas, jų atstovus. Kaip parodė tolesni įvykiai, JAV lietuvių politinės veiklos dar ilgam nepavyko suvienyti.

Posėdžio pabaigoje susirinkusieji svarstė konsulo Geraldo L. P. Grant-Suttie siūlymą koku nors būdu pagerbti aktyvią Kanados lietuvių veikėją Mariją Aukštaitę. Pokalbio metu paaiškėjo, kad ir pats konsulas buvo Lietuvos prezidento apdovanotas, bet nesulaukė ordino. Buvo nuspręsta įteikti jam ordiną iš Lietuvos pasiuntinybėje esamų neišdalintų ordinų¹³. Tuo tarpu valstybės ordinu ar medaliu pagerbti uoliausius išeivijos atstovus – Lietuvos patriotus jau nebuvo galimybės, kaip tai buvo daroma iki karo. Tai tapo ilgamete problema Lietuvos diplomatams – nebuvo aišku, kaip atsidėkoti tiems, kurie negailėdami savo laiko aukojasi Tėvynės labui.

¹¹ Ten pat.

¹² Plačiau žr.: SKIRIUS, Juozas. Lietuvos vyriausybės tremtyje organizavimas 1941–1943 m. JAV: Lietuvių tautinės tarybos įkūrimas. *Parlamento studijos*, 2020, Nr. 29, p. 170–207.

¹³ Protokolas (nuorašas). LCVA, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 188.

DOKUMENTAS:

KONFIDENCIALIAI

NEPAPRASTAS PAREIGINIS PASITARIMAS

1943 m. spalio 25 ir 26 dienomis.

Pasitarimas prasidėjo spalio mėn. 25 d., 11 valandą ryte, Lietuvos Pasiuntinybėje Vašingtone. Pasitarime dalyvavo Ministras Ponas Žadeikis, Generalinis Konsulas Jonas Budrys, Konsulas Petras Daužvardis, ir Pasiuntinybės Attachè Jonas Kajeckas¹⁴. Posėdžiui pirmininkavo Ministras Žadeikis, sekretoriavo Konsulas Daužvardis. Buvo svarstomi sekamieji klausimai:

I. TARPTAUTINĖ POLITIKA.

Ponas Ministras Žadeikis sutrauktai atpasakojo tarptautinės politikos konjunktūrą ir Maskvos konferencijos numatomą eigą bei jos išvadas. Rišdamas Lietuvos reikalus su pasauline politika ir Maskvos konferencijos eiga, Ponas Ministras pranešė apie jo lankymąsi State Departamente prieš Sekretoriaus Pono Cordell Hull išvykimą Maskvon, ir apie įteikimą dviejų notų State Departamentui. Viena iš tų notų buvo ryšium su Lietuvos Vyriausiojo Komiteto pareiškimu, kuris Pasiuntinybę pasiekė per mūsų žmones Šveicarijoje. Jis taip pat pranešė, kad State Departamento jam buvo pareikšta, jog Amerikos nusistatymas linkui Lietuvos ir kitų Pabalčio valstybių nėra pasikeitęs ir kad Maskvos konferencijoje tuo reikalu jokių slaptų susitarimų ir sutarčių nebus.

II. MŪSŲ POLITINIAI IR DIPLOMATINIAI VEIKSMAI.

Ponas Ministras konstatavo, kad su Londonu ir Bernu¹⁵ yra palaikomas artimas kontaktas, bet su kitais Europoje esamais Lietuvos diplomatais yra sunkus ir skūpus; dėl stokos normalaus susisiekiimo kaip kada, kaip kur, išsivysto neaiškumų. Vienas iš tokių neaiškumų yra Ministro Šaulio telegrama Amerikos lietuvių konferencijos reikalu. Sakoma, kad ta telegrama buvo siūsta per mūsų įstaigas, bet nė viena įstaiga tokios telegramos nesanti gavusi. Tą patvirtina abu Konsulai. Kalbant apie kontaktą bei bendradarbiavimą su kitais pareigūnais, buvo išreikšta mintis, kad būt gera ir naudinga,

¹⁴ Turi būti Juozas Kajeckas (protokole įsivėlė klaida). Juozas Kajeckas (1897 m. birželio 17 d. Šenandoa – 1978 m. kovo 2 d. Vašingtonas) – Lietuvos teisininkas, diplomatas. 1929–1930 m. ir 1935–1939 m. – Lietuvos užsienio reikalų ministerijos referentas, nuo 1938 m. – patarėjas. 1930–1935 m. Lietuvos pasiuntinybės Didžiojoje Britanijoje, taip pat Olandijai ir Šveicarijai sekretorius, dar ėjo generalinio konsulo, pasiuntinio pareigas. 1935–1939 m. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus generalinis sekretorius. 1939–1940 m. Lietuvos pasiuntinybės Berlyne, nuo 1940 m. rugpjūčio Vašingtone patarėjas, pastarosios pasiuntinybės biuletenio redaktorius. Nuo 1957 m. laikinasis Lietuvos reikalų patikėtinis, 1958–1976 m. reikalų patikėtinis.

¹⁵ Kalbama apie Lietuvos pasiuntinius Bronių K. Balutį ir J. Šaulį.

jeigu vietos vyriausybė nestatytų kliūčių, kad Ministras Lozoraitis galėtų atvykti Amerikon, kuomet su Italija susisiekimas pagerės.

III. ĮSTAIGŲ REIKALAS.

Konsulas Daužvardis pranešė, kad prieš kelias dienas Čikagoje lankėsi Lietuvos Generalinis Konsulas Kanadoje, Pulkininkas G.L.P. Grant-Suttie¹⁶, ir pareiškė susirūpinimą Konsulato ateitimi. Tarpe kitko jis pabrėžė, kad prieš kiek laiko pradėjo ateiti jam raštai iš Kanados užsienio reikalų departamento, adresuoti „Consulate General of Lithuania (Russia)“. Tuo reikalu jis keliais atvejais protestavęs, bet svetimo pridėčko¹⁷ nusikratyti nepavykę. Kai kada raštai ateina po senovei, o kai kada su pridėčku. Konsulas teiravosi apie būdus apsaugoti archyvą, jeigu prisieitų Konsulatą uždaryti. Prie Lietuvos valstybės ateities neaiškumo jis pareiškęs ir savo sveikatos silpnumą – širdis jo esanti stipriai susilpnėjusi. Atsitikime mirties, Grant-Suttie esąs sutvarkęs ar sutvarkysias testamentu, kad piniginės bylos, kurios esančios jo vardu, būsiančios pervestos asmeniškai Ponui Daužvardžiui. Tokią procedūrą rekomendavę jam advokatai. Ryšium su šiuo buvo pasiūlyta, kad Generalinis Konsulas Pulk. Grant-Suttie ir toliau eitų pareigas kiek įgalėdamas; gi reikalui spiriant pervestų kai kuriuos archyvus advokatui Conrad ar kam nors kitam Detroite, taip, kad būtų galima tas bylas be sunkumų perimti mūsų įstaigoms Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Ryšium su Pulk. Grant-Suttie pakeltu klausimu, Generalinis Konsulas Ponas Budrys pasiūlė atsargumo dėlei pasiruošti mūsų įstaigoms Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šis pasiūlymas buvo suformuluotas dviem punktais, būtent: pirmas, jeigu reikėtų Konsulatams uždaryti ir palikti tiktai Pasiuntinybę, tai ką tektų daryti su Konsulatų pareigūnais; ir, antra, jeigu tektų likviduotis Pasiuntinybei ir Konsulatams, tai kokia materialinė apsauga būtų duota pareigūnams. Dėl pirmo klausimo buvo išreikšta, kad jeigu Konsulatams tektų užsidaryti, kaip atsitiko su Suomijos Konsulatais, tai, State Departamentui sutinkant, pareigūnai galėtų, jei jiems priimtina, pereiti Pasiuntinybės globon, o jeigu ne, gauti įstatymų numatyta pašalpa. Dėl antrojo klausimo buvo nutarta paruošti lenteles, kurios nurodytų, kiek kuriam pareigūnui priklauso, einant atitinkamais įstatymais, jeigu jis be jo kaltės yra atleidžiamas iš pareigų. Į tą pašalpą įeitų tiek mėnesių pagrindinės algos, kiek metų pareigūnas išstarnavęs, ir išlaidos grįžimui Lietuvon. Konsulatų paruoštos lentelės pristatytinos Pasiuntinybei.

IV. INFORMACIJA IR PROPAGANDA

Konsulas Daužvardis referavo, kad Amerikos Lietuvių Tarybos valdyba pareiškusi mintį, kad informacija ir propaganda turėtų būti pertvarkyta ir sukoordinuota. Vietoje

¹⁶ Geraldas L. P. Grant-Suttie (1890 02 17–1949) – Kanados pulkininkas leitenantas, 1934 m. išėjo į atsargą, 1937–1949 m. Lietuvos garbės generalinis konsulas Toronte.

¹⁷ Reikėtų suprasti, kaip dirbtinai primesta nuostata, neišsiaiškinus su Lietuvos atstovais.

dviejų biuletenių galėtų eiti vienas biuletėnis, o vietoje antro biuletėnio galėtų būti leidžiamas koks nors kitas atitinkamas leidinys ar leidiniai. Šiuo reikalu buvo apsisistota prie „Lithuanian Situation“ ir nutarta jo formą nuo Naujų Metų pakeisti iš mimeografuoto į fotostatuotą arba ir spausdintą. Biuletėnio pertvarkymo išlaidų klausimą iširti pavesta Generaliniam Konsului Budriui.

V. SANTYKIAI SU AMERIKOS LIETUVIAIS

Konsulas Daužvardis referavo, kad Amerikos Lietuvių Tarybos valdyba pasiūliusi sudaryti koordinacijos ar kaip kitaip pavadintą komisiją iš Lietuvos Ministro arba jo įgalotinio, Amerikos Lietuvių Tarybos trijų narių, ir iš vieno LTT¹⁸ nario. Ponas Ministras pareiškė, kad pasiūlymas nėra naujas. Tuo reikalu yra susirašinėta pirmiau su atitinkamais autoriais tokio sumanymo. Kontaktas tarpe vadovaujančių organizacijų asmenimis¹⁹ ir Lietuvos pareigūnų yra reikalingas: dviejų nuomonių tame klausime negali būti. Į pasiūlymą galima žiūrėti kaip į Amerikos lietuvių pageidavimą. Dėl liazono komisijos sąstato ir jos funkcionavimo būdo buvo reikiama pageidavimo, kad jis susidarytų iš A. L. Tarybos narių, ir po vieną atstovą iš Lietuvos Piliečių Sąjungos, Lietuvai Vaduoti Sąjungos, ir Bendrojo Lietuvių Fondo. Lietuvos pareigūnai su tokiu organu santykiautų pasiinformavimo bei pasitarimo tikslais. Šią nuomonę supažindinti Amerikos Lietuvių Tarybą pavesta Konsului Daužvardžiui, be to, pats Ministras pasiryžo nuvykti Čikagon išsikalbėti.

VI. TREMTINIAI IR ŠALPA

- a) Generalinis Konsulas Budrys referavo, kad Sibire esantiems tremtiniams išsiųsta apie \$2,000.00 vertės siuntinių, bet jokių atsakymų iš adresatų negauta. Viena telegrama atėjusi iš Starkienės, Dr. Valuko vardu, pranešant, kad laiškas gautas, siunta negauta. Tremtiniai prašo pinigų nesiųsti. Siuntinių siuntimas Sibiran neturįs jokios garantijos.
- b) Ponas Ministras pranešė, kad Amerikos Raudonasai Kryžius siunčias pirmąją medikamentų siuntą Lietuvon trumpoje ateityje. Ta siunta kainuosianti apie vienuoliką tūkstančių dolerių. Veik visą sumą apmokėsiąs Amerikos Raudonasai Kryžius, gi tulą dalį, reikalui esant, pasižadėjus apmokėti Kunigų Vienybė²⁰. Jeigu šita siunta

¹⁸ Lietuvių tautinė taryba (1941–1944) – tai bandymas sukurti Lietuvos vyriausybę tremtyje. Iš 1939–1941 m. pasitraukusių Lietuvos piliečių į JAV, kurie buvo telkiami į Lietuvos piliečių sąjungą ir jos pagrindu kuriama LTT. Tačiau susikūrus Lietuvoje VLIK'ui, tokios organizacijos kaip LTT politinių paslaugų tautai jau nebereikėjo.

¹⁹ Buvo „organizacijos autorių“, bet P. Žadeikis pieštuku pataisė į „organizacijų asmenimis“.

²⁰ Kunigų vienybė – JAV lietuvių kunigų organizacija, įkurta 1909 m. Niujorke kun. A. Staniukyno iniciatyva. Rūpinosi lietuvių katalikų sielovada, švietimu, tautiškumo išlaikymu. Rėmė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Bendradarbiavo su Amerikos lietuvių Romos katalikų federacija, skyrė katalikiškoms organizacijoms dvasios vadovus. Leido laikraščius „Draugas“, „Amerika“, „Lietuvių žinios“, Kunigų vienybės biuletėnį ir kt. Šiuo metu organizacijos veikla yra sumenkusi.

būsimi pasiekimai, tai ateinančiais metais Amerikos Raudonasai Kryžius žadą paramą Lietuvos žmonėms žymiai padidinti. Amerikos Raudonojo Kryžiaus siunčiamieji medikamentai bei daiktai nesą visi tokie medikamentai arba reikmenys, kokie Lietuvoje yra reikalingi. Kai kurių iš jų Amerikos Raudonasis Kryžius neturįs, o kai kurių kitų karo blokada nepraleidžianti. Šitų kitų reikmenų esą galima gauti Europoje ir pasiųsti per Tarptautinį Raudonąjį Kryžių. Šiuo atveju Šveicarijij esamieji Lietuvos pareigūnai yra prašę pinigų. Šiuo klausimu buvo atsikreipta į Lithuanian National Relief Fondą²¹ ir į Amerikos Lietuvių Tarybą. Atsakymų ir paramos iš jų negauta. Tam tikslui esąs keletas sumų gauta iš kitų lietuviškų organizacijų. Be to, esą Pasiuntinybėje apie \$6,000.00 vilniečiams surinktų aukų. Ponas Ministras pasiūlė vilniečiams surinktas aukas, visas ar bent didžiumą, pasiųsti Šveicarijijon, Tarptautiniam Raudonajam Kryžiui, per Amerikos Raudonąjį Kryžių, medikamentų užpirkimui. Abu Konsulai tam pritarė.

c) Konsulas Daužvardis referavo, kad Čikagoje yra sudarytas fondų koordinavimo komitetas, kuris deda pastangas sujungti bei sukoordinuoti visus Amerikos lietuvių fondus ir sujungtomis jėgomis eiti į National War Fundą. Fondų sujungimui bei sukoordinavimui pritaria Amerikos Lietuvių Tarybos valdyba ir Lithuanian National Relief Fondas. Tuo reikalu referentas turėjęs pasikalbėjimą su abiejų organizacijų žmonėmis atskirai ir kartu. Po daugelio pasikalbėjimų ir pasitarimų, spalio 22 d. įvykęs Tarybos ir fondų valdybų bendras susirinkimas, kuris principu pritaręs fondų sujungimui bei sukoordinavimui, ir išrinkęs tam reikalui komisiją dėl plano sudarymo. Komisija posėdžiavusi spalio 24 d. fondų sujungimo planui išdirbti ir jį pristatyti President's War Relief Control Board'ui. Tuo reikalu advokatas Grish ir Olis²² atvyksta į Vašingtoną spalio 27 d. Fondų bendrinimui ir į National War Fund įėjimą visais balsais pritarė.

Ministras Žadeikis pranešė rašęs Ponui Oliui apie Lietuvos ir tremtinių sąmatą 1944 metams; sąmatoje nurodytas minimum sumoje 250,000 dolerių.

Svarstant bendro fondo reikalą, buvo nustatyta, kad bendram fondui gelbėti ir koope-ruoti būtų pareigūnų pareiga, ir kad jie, prašomi, galėtų įeiti į tokį fondą garbės nariais.

VII. TARPTAUTINIAI NUSIKALTĖLIAI IR NUSIKALTIMAI.

Šį klausimą iškėlė Ponas Ministras, pasiūlydamas juo susirūpinti ir, laikui atėjus, imtis darbo suruošti sąrašą Lietuvoje papildytų nusikaltimų, kaip vieno, taip ir antro okupanto. Šio reikalo vykdymas paliktas iki po Maskvos konferencijos nutarimų pasirodymų.

²¹ Lithuanian National Relief Fund (Lietuvių tautinis šalpos fondas) – JAV lietuvių tautininkų piniginis fondas 1941–1943 m., įregistruotas JAV prezidento karo šalpos kontrolės taryboje. Šis fondas buvo bazinis 1944 m. įkuriant Bendrą Amerikos lietuvių šalpos fondą (BALF).

²² Juozas Grish-Grišius ir Antanas Olis – JAV lietuvių tautininkų vadovai.

VIII. DEKORACIJOS

Konsulas Daužvardis praneša, kad Generalinis Konsulas Grant-Suttie labai įtikinamai siūlęs kokiū nors būdu pagerbti Mariją Aukštaitę²³, kuri yra buvusi „Nepriklausomos Lietuvos“ redaktorė, ir kuri yra viena iš uoliausių lietuvių veikėjų Kanadoje. Svarstant Aukštaitės pagerbimą, iškyla pagerbimas ir Generalinio Konsulo Grant-Suttie. Ponas Budrys pareiškia, kad jo manymu Grant-Suttie buvęs apdovanotas, bet jam ordinas nesuspėjęs ateiti. Ponas Ministras reiškia mintį, kad, esant pagrindui, būtų galima insigniją Grant-Suttie duoti iš tų, kurios yra pasilikusios Pasiuntinybėje. Grant-Suttie pagerbimui visi pilnai pritaria. Aukštaitę ar ką kitą dekoracija pagerbti neturime teisinio pagrindo.

Pasitarimas baigtas spalio mėn. 26 d., 8 val. vakare.

P. ŽADEIKIS
 ĮGALIOTAS MINISTRAS
 PETRAS DAUŽVARDIS
 KONSULAS

JONAS BUDRYS
 GENERALINIS KONSULAS
 JONAS KAJECKAS²⁴
 ATTACHÉ

Literatūra

1. Protokolas (nuorašas). *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 183–188.
2. AUKŠTAITĖ, Marija. *Lietuvių enciklopedija*. So. Boston, 1953, t. 1, p. 428–429.
3. Kunigų vienybė. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2007, t. 11, p. 268.
4. *Maskvos konferencija*. 1943 m. Prieiga per internetą: [https://hmn.wiki/lt/Moscow_Conference_\(1943\)](https://hmn.wiki/lt/Moscow_Conference_(1943)).
5. SKIRIUS, Juozas. Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo. *Oikos*, 2020, Nr. 1 (29), p. 68.
6. SKIRIUS, Juozas. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos. *Oikos*, 2021, Nr. 1(31), p. 73–90.

²³ Marija Radkevičiūtė-Navikavičienė-Aukštaitė (1896 07 18 Stanaičių km., Garliavos valst. – 1987 04 26 Torontas, Kanada) – Kanados lietuvių veikėja, rašytoja, poetė. 1930 m. atvyko į Kanadą. 1937 m. Monrealyje organizavo Vilniaus vadavimo sąjungos skyrių ir iki 1939 m. buvo pirmininkė, organizavo lietuviškas mokyklas. Ketverius metus dirbo Kanados lietuvių taryboje. 1942–1943 m. redagavo laikraštį „Nepriklausoma Lietuva“. Rašė į Kanados ir JAV lietuvių spaudą. Buvo Lietuvių rašytojų draugijos narė. Slapyvardį Aukštaitė sugalvojo žurnalistas ir poetas Juozas Tysliava: „Yra Žemaitė, tegul bus ir Aukštaitė.“

²⁴ Ant šio protokolo nuorašo, kuris buvo ir yra saugomas Lietuvos generalinio konsulato Niujorke archyve, yra visų posėdžio dalyvių, išskyrus J. Kajecko, parašai.

7. SKIRIUS, Juozas. Lietuvos vyriausybės tremtyje organizavimas 1941–1943 m. JAV: Lietuvių tautinės tarybos įkūrimas. *Parlamento studijos*, 2020, Nr. 29, p. 170–207.

Meeting of Lithuanian Diplomats in the USA on October 25–26 1943 in Washington

Dr. Juozas Skirius

Vytautas Magnus University, Lithuanian Emigration Institute, S. Daukanto st. 25, LT-44249 Kaunas
E-mail: juozas.skirius@vdu.lt
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1135-1757>

Summary

A confidential meeting of Lithuanian diplomats in the USA (Lithuanian envoy P. Žadeikis, Lithuanian consul general in New York J. Budrys, Lithuanian consul in Chicago P. Daužvardis and Lithuanian embassy attaché J. Kajeckas) took place in Washington on October 25–26 1943, at the time when the foreign ministers of the allied countries – the USA, Great Britain and the USSR – were meeting at the Moscow Conference. The Lithuanian diplomats discussed the general international situation, the challenges facing Lithuania, the uncertain fate of the diplomatic offices in the USA and Canada themselves, and preparations to help Lithuanian refugees in Europe and exiles in Siberia. The efforts of Lithuanians in the United States to establish a common aid fund – BALF, which, after the approval of the US authorities, would provide an opportunity to receive financial support from the authorities – were positively evaluated. Traditionally, Lithuanian diplomats also paid attention to cooperation with Lithuanian organizations in the United States, with which they sought to act in harmony. The representatives of Lithuania in America undertook to cooperate and consult with influential Lithuanian political organizations in the United States. The document pays considerable attention to the Honorary Consul General of Lithuania in Canada, Gerald L. P. Grant-Suttie, who dutifully represented the affairs of Lithuania in 1937–1949.

Gauta / Received 2022 07 13
Priimta / Accepted 2022 10 17